

Capitolul 1

MONEDA

1.1 Conceptul de monedă. Definirea monedei

Noțiunea de „monedă” își are originea în latinescul „moneta” al zeiței romane Iunona (Iunon Moneta), în templul căreia statul roman și-a instalat unul din primele ateliere de batere a pieselor monetare, care aveau imprimare pe una din fețe chipul zeiței¹. Astfel, în templul zeiței Iunona de pe Capitoliul din Roma au fost „bătute” piesele din metal prin care se celebra victoria Romei asupra Regelui Epirului, în anul 275 înainte de Cristos.

Sensul consacrat al monedei în literatura de specialitate este cel de: „*ban de metal (rar de hârtie) care are sau a avut curs legal pe teritoriul unui stat; ban de metal (de valoare mică); mărunțiș*”².

Moneda este definită atât indirect, prin evidențierea funcțiilor sale, cât și direct, prin intermediul conținutului, iar în acest sens, definițiile monedei, enunțate de-a lungul timpului, surprind aspecte legate de funcțiile și rolul îndeplinit în cadrul economiei. Așadar, monedei, instrument de utilitate permanentă pentru toți agenții economici, unii cercetători i-au atribuit două caracteristici esențiale, și anume: de a reprezenta și de a măsura orice valoare, iar alții, privind-o doar prin prisma caracteristicilor sale subiective, au definit moneda ca o convenție socială, artificială. Există și a treia categorie de cercetători care prezintă moneda într-o dublă accepțiune: atât ca marfă, cât și ca o creanță asupra emitentului sau a economiei.

Cert este că, periodic s-a revenit asupra definirii monedei, ca o consecință a transformării unor aspecte considerate la un moment dat nesemnificative, dar care, ulterior, ca urmare a schimbărilor manifestate în economie, au schimbat esențial modul de interpretare.

În continuare vom prezenta câteva dintre definițiile monedei regăsite în literatura de specialitate. Astfel, într-o primă definiție, moneda reprezintă „*ansamblul mijloacelor de plată direct utilizabile pentru a efectua plățile pe*

¹ Graur Alexandru - Moneda, dar monetar, Revista economică, nr. 2, an 1976, p. 31.

² DEX - Dictionarul explicativ al limbii romane (editia a III-a, 2009, revazuta si adaugita), Academia Română, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009

piețele de bunuri și servicii, respectiv ansamblul de active acceptate pretutindeni, de către toți și totdeauna pentru a regla datoriile generate prin schimbul de mărfuri". În cadrul acestei prime definiții, moneda apare ca un activ care poate fi deținut, schimbat, împrumutat sau conservat. Pentru a fi acceptată de către toți, valoarea monedei trebuie să se bazeze pe încrederea acelor care o dețin sau o vor deține, încredere circumscrisă unei anumite comunități naționale sau internaționale.

O altă definiție aparține economistului român Costin Kirițescu. Acesta, în lucrarea sa „*Moneda, mică enciclopedie*”, definește moneda ca fiind: „*piesele din metal - aur, argint, cupru etc. - care se prezintă în general sub formă de disc plat și servesc ca mijloc de circulație, de plată și eventual - atunci când merită - de teaurizare*”³.

Și profesorul Marin Opreșcu definește moneda considerând că aceasta reprezintă „*instrumentul de schimb care permite cumpărarea imediată a tuturor bunurilor, serviciilor și titlurilor, fără costuri de tranzacție și costuri de așteptare și care își păstrează valoarea între două schimburi*”⁴.

1.2 Etape ale evoluției monedei

Moneda, ca și bun de utilitate, apare de timpuriu în istoria societății omenești, fiind inițial prezentă în cadrul tranzacțiilor derulate sub forma unor mărfuri obișnuite și foarte variate. Astfel, în lucrările cu caracter istoric, pentru început, specialiștii în domeniu menționează existența unei faze de schimb în natură (troc sau barter), fază în care, o anumită marfă era schimbată direct pe o altă marfă, fără a se folosi banii.

În condițiile perioadei de dezvoltare respective, trocul a fost considerat un imens progres față de etapa anterioară (economia naturală), când „*fiecare individ trebuia să-și însușească cunoștințele și deprinderile necesare pentru producerea tuturor bunurilor de care avea nevoie, fără să reușească, pe deplin, în nici una din aceste ocupații*”⁵. Progresul esențial permis de troc consta în specializarea indivizilor comunităților umane și, deci, în creșterea productivității muncii și valorificarea superioară a resurselor de care dispune societatea respectivă.

³ Kirițescu Costin - Moneda, mică enciclopedie, Editura Enciclopedica, București, 1998, p. 212

⁴ Opreșcu Marin, Popescu Jenica, Spulbăr Cristi - Monedă, credit, bănci, Editura SITECH, Craiova, 2008, p. 16

⁵ Cerna Silviu - Economie monetară, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2009, p. 33

Cu toate că a fost catalogat ca un progres, trocul „pur” a funcționat cu inconveniente majore⁶, astfel încât până la apariția și folosirea monedei, aplicarea la nivel extins a diviziunii muncii și specializării în diferite domenii a fost practic imposibilă.

În forma inițială, „trocul” era generatorul unor costuri ridicate care frâneau dezvoltarea schimbului și a producției. Cele două costuri, presupuse de troc, erau:

- a) costul de informare;
- b) costul de tranzacționare.

a) **Costul de informare** rezulta din faptul că un individ ce dorea schimbarea bunului X cu bunul Y, trebuie să găsească un alt individ care să accepte, la rândul său, să schimbe bunul Y pe X. Altfel spus, pentru ca schimbul să se materializeze, era necesară o dublă coincidență de voință referitoare la obiectele schimbului, a cărei realizare presupune o informare costisitoare (din punctul de vedere al timpului sau resurselor). Această primă categorie de costuri, de informare, este prezentată adesea ca fiind „*inconvenientul esențial și chiar exclusiv al trocului*”⁷.

De asemenea, mai există și un alt tip de costuri de informare, care se referă la momentul schimbului. Astfel, pentru ca tranzacția să aibă loc, este necesar, ca partenerii să accepte efectuarea schimbului în același moment. Cu alte cuvinte „*necesitatea unei duble coincidențe de voințe în materie de obiecte ale schimbului este completată de necesitatea unei duble coincidențe de voințe în ceea ce privește momentul schimbului*”⁸.

b) **Costul de tranzacționare** este compus din costuri precum cel de transport, de depozitare, pază etc. Aceste elemente de cost sunt în mod concret foarte diferite de la o tranzacție la alta, deoarece depind de un mare număr de factori, legați de natura bunurilor schimbate, soliditatea sau fragilitatea acestora, cantitate, distanță ș.a.m.d.

Ca urmare a dezavantajelor presupuse, trocul „pur” a putut fi folosit doar în cadrul societăților închise, sau în cadrul celor în care numărul indivizilor sau al bunurilor tranzacționate era redus. În economiile cu un grad de complexitate crescut, realizarea echilibrului schimburilor și creșterea volumului acestora au impus găsirea unor soluții pentru atenuarea inconvenientelor.

În timp, atenuarea dezavantajelor trocului s-a realizat în momentul perfecționării tehnicilor și procedeele de tranzacționare, prin:

⁶ Trocul prezintă numeroase inconveniente: este totdeauna particularizat și nu are valoare universală; nu permite atribuirea unei expresii unice ansamblului de relații de schimb al tuturor bunurilor.

⁷ Friedman Milton - The Optimum Quantity of Money, MacMillan, Chicago, 1969, p.3

⁸ Perlman Morris - The Roles of Money in an Economy and the Optimum Quantity of Money, Economica, August, 1971

a) *stabilirea unor locuri de efectuare a schimburilor*. O primă cale, respectiv cea care a presupus stabilirea unor locații în care să se deruleze schimburile, cu precizarea exactă a spațiilor și momentelor, cunoscute cu anticipație (târguri, iarmaroace, bâlciuri, bazaruri etc.), a înlesnit întâlnirea celor ce doreau să efectueze schimbul. Aceste locații de tranzacționare au prezentat avantajul reducerii semnificative a costurilor de informare implicate de troc, însă, din păcate, nu le-au eliminat în totalitate;

b) *crearea unor case de compensare (clearing)*. Crearea caselor de compensare (clearing) a permis atenuarea constrângerilor trocului. Astfel, organismele de compensare se interpuneau între agenții economici care doreau încheierea de tranzacții de vânzare-cumpărare, iar agenții nu mai schimbau unul cu altul bunurile în mod direct, ci recurgeau la intermediarul reprezentat de casa de compensare (oficiul de clearing);

c) *utilizarea unor mărfuri obișnuite cu rol de intermediar de schimb*. Această măsură prezintă avantaje similare cu recursul la o casă de compensare, însă nu generează costurile pe care le implică crearea și funcționarea acestei case de clearing. În plus, în situația în care marfa-intermediar poate fi conservată o anumită perioadă de timp, se reduc costurile de informare implicate de realizarea amintitei duble coincidențe temporale a voințelor;

d) *utilizarea unor mărfuri speciale cu rol de intermediar de schimb*. În acest caz, în loc să schimbe direct o marfă pe altă marfă, vânzătorul schimbă marfa deținută pe o marfă-intermediar, iar apoi, cu aceasta din urmă, cumpără marfa de care avea nevoie, în felul acesta, actul de vânzare fiind disociat în timp de actul de cumpărare.

De-a lungul timpului, generalizându-se, trocul impune un anumit element, în cadrul tuturor celorlalte, care să servească drept element de comparație, ca etalon al valorilor, etalon care nu putea fi decât o monedă abstractă, fără reprezentare concretă.

Izvoarele istorice relevă faptul că rolul de mijloc de schimb a fost jucat, în diferite perioade și la diferite popoare, de mărfuri numeroase și diverse, precum: sarea, animalele, carnea, pieile, blănurile, uleiul de măsline, peștele, scoicile, tutunul, sclavii, arama, fierul, argintul, aurul, diamantele, chihlimbarul etc. De exemplu, în Europa, vitele se utilizau ca monedă, în Africa Neagră, etnologii au observat în societățile tradiționale folosirea monetară a sării și a scoicilor rare care serveau, de obicei, ca podoabe, iar în Tibet, același lucru s-a întâmplat mult timp cu ceaiul. În civilizațiile pastorale, cum ar fi, cele din bazinul mediteranean, de exemplu, rolul de marfă-bani a fost îndeplinit de animale, de unde cuvântul „*pecunia*” (bani) și adjectivul „*pecuniar*” din limba română modernă.

În acest fel, în momentul în care omul utilizează o marfă unică drept intermediar în tranzacții, el iese din sfera trocului primitiv pentru a intra în cea a economiei de schimb, deoarece marfa aleasă permite vânzarea și cumpărarea bunurilor obișnuite, măsurarea precisă a valorii, precum și economisirea. Deci, locul trocului este luat de o marfă care, pe lângă utilizarea sa normală (ca bun de consum sau de producție), servea drept instrument de schimb.

Utilizarea mărfurilor cu rol de intermediar de schimb a presupus exteriorizarea valorii, care se realiza în același timp cu schimbul, prin raportarea mărfurilor la marfa care îndeplinea rolul de monedă. De asemenea, utilizarea unor mărfuri speciale cu rol de intermediar de schimb permitea reducerea și mai accentuată a inconvenientelor trocului.

Într-adevăr, adoptarea mărfurilor intermediar a prezentat avantajul minimizării costului de informare, însă a determinat, totodată, creșterea numărului tranzacțiilor necesare pentru realizarea echilibrului, deoarece s-a disociat actul vânzării de cel al cumpărării, separându-se astfel cele două operațiuni în timp și spațiu.

Într-un final, s-a constatat că problema reprezentată de creșterea numărului tranzacțiilor poate fi minimizată acționând nu asupra numărului tranzacțiilor, ci asupra costului unitar aferent fiecărei tranzacții în parte. În acest fel, în cazul în care marfa-intermediar nu este una oarecare, ci una aleasă în mod adecvat, fiind ușor de transportat și de stocat, este neperisabilă etc., reducerea costului unitar de tranzacționare poate fi atât de mare încât să compenseze creșterea numărului operațiunilor intermediare.

1.3 Formele monedei

Apariția monedei, bun de utilitate curentă și generală, este considerată *„rezultat al dezvoltării producției și schimbului și, totodată, ca expresie generalizată a activității practice”*⁹. Astfel, moneda, deține o poziție cheie în mecanismul de funcționare al economiilor naționale, dar și internaționale, reflectând sintetic schimbările structurale ale acestora.

În cadrul economiilor moderne sunt folosite diverse forme ale monedei, utilizatorii acesteia confruntându-se cu probleme în identificarea diferitelor tipuri de monedă, precum și în descrierea trăsăturilor caracteristice acesteia. O asemenea stare de fapt este legată de anumite comportamente sociale, constituite treptat și aflate într-o permanentă schimbare.

⁹ Basno Cezar, Dardac Nicolae, Floricel Constantin - Monedă, credit, bănci - curs, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2003, pag. 8

În acest sens, cu ajutorul literaturii de specialitate, analizând diversele faze ale evoluției istorice a instrumentului monetar, putem identifica principalele forme pe care le îmbracă moneda. Privind succesiunea istorică a acestor forme putem constata o tendință de dematerializare a instrumentului de schimb, manifestată prin înlocuirea monedei metalice cu cea de hârtie, ca ulterior să predominie moneda scripturală și, în final, prin apariția sa, moneda electronică. Se constată astfel metamorfoza acesteia, de la moneda metalică până la cărțile de credit (carduri), până la moneda electronică.

În prezent, la nivel mondial, există **cinci forme importante de existență ale monedei**:

- a) moneda metalică, bătută în aur și argint, rămasă în circulație din trecut, când a circulat în mod oficial;
- b) bancnotele emise de băncile de emisiune (centrale);
- c) moneda divizionară confecționată din metale obișnuite;
- d) moneda de cont;
- e) instrumentele de credit.

a) Moneda metalică

Primele monede metalice au apărut în Europa secolelor VIII-VII î.Ch., după descoperirea cântarului și crearea principalelor sisteme de numerație, iar conform afirmațiilor lui Herodot, locul de origine al monedei fiind Lydia. În China, potrivit cercetărilor numismatice, monedele metalice au circulat încă din secolul al XI - lea î.Ch.

Ținând seama de transformările pe care le-au suferit banii de-a lungul timpului, istoria acestora poate fi împărțită în două mari perioade:

- *epoca premonetară*, în care marfa-bani era creația spontană a colectivității, fără intervenția statului;

- *epoca monetară*, în care marfa-bani sau numai simbolul acesteia sunt reglementate de către stat, confecționate de către acesta și impuse prin sistemul de drept.

La rândul său, epoca monetară poate fi divizată în trei etape distincte, foarte diferite între ele ca întindere:

- *prima etapă*, se desfășoară, aproximativ, până la începutul secolului al XVII-lea, timp în care în circulație au existat numai monezi metalice confecționate din aur și argint;

- *a doua etapă*, cuprinde perioada situată între anii 1600-1914 când în circulație s-au aflat atât monezile de aur și argint, cât și semnele monetare fără valoare proprie, deplin convertibile în metal prețios;

- *a treia etapă*, după primul război mondial, este aceea a circulației exclusive a bancnotelor convertibile și neconvertibile și a monedei de cont.

Elementele principale ale instituției monetare au fost fixate încă din perioada dreptului roman, acestea fiind următoarele:

- *legea monetară*, care exprimă voința statului în legătură cu emiterea și utilizarea semnului monetar;

- *substanța monetară*, care rezultă din legea monetară, constând dintr-o anumită cantitate de metal prețios de un anumit titlu;

- *forma monedei*, ce rezultă tot din legea monetară, referindu-se la efigiile și inscripțiile de pe fețele discului monetar, zimții sau inscripțiile de pe muchiile acestuia.

b) Bancnotele emise de băncile centrale

Bancnotele au apărut și s-au dezvoltat odată cu dezvoltarea relațiilor de credit, cu perfecționarea organizatorică a aparatului bancar și cu amplificarea funcției banilor de mijloc de plată, cu alte cuvinte odată cu proliferarea actelor de vânzare - cumpărare de mărfuri în baza unor înscrisuri ce consemnau promisiuni de plată la un anumit termen. Primele bancnote au apărut în China în secolul al X-lea, iar în Europa abia în secolul al XVIII-lea.

Bancnotele sunt caracterizate de următoarele trăsături:

- constituite un angajament al băncii de emisiune, la purtător și la vedere, ceea ce face ca orice purtător al acestora să se poată prezenta la ghișeele băncii, pentru a încasa echivalentul în monedă cu valoarea integrală;

- constituie un angajament al băncii de emisiune, prin tradiție și prin lege, acestea fiind investite cu puterea de a fi utilizate ca mijloc de circulație și plată;

- sunt convertibile și pot fi oricând transformate în monedă cu valoare intrinsecă;

- reprezintă un semn al creditului, deoarece acestea includ temeiul reînțoarcerii lor la banca de emisiune, la scadența angajamentelor de credite.

Bancnotele s-au impus în circulație datorită avantajelor lor practice manifestate comparativ cu moneda metalică, cele mai notabile avantaje fiind următoarele:

- eliminarea costurilor și riscurilor aferente manipulării aurului;

- înlăturarea necesității de verificare a pieselor metalice;

- eliminarea riscul primirii de piese uzate sau false;

- adaptarea mai ușoară a masei lor la volumul în creștere al tranzacțiilor.

c) Moneda divizionară